

УДК 378:33-047.22

Г. Ф. Ракшанова, І. Л. Назаренко

ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ

Ракшанова Г. Ф., Назаренко І. Л. Формування фахової термінологічної компетентності у студентів.

У статті розглянуто актуальні проблеми сучасної вищої освіти й приведення її у відповідність до потреб інтеграції світового та європейського освітніх процесів. Акцентовано на тому, що формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх спеціалістів зумовлено когнітивними процесами в сучасному науковому пізнанні. У сучасному суспільстві до підготовки фахівців висувуються певні «компетенції», необхідні для досягнення значних успіхів у професійній діяльності. Досліджено компоненти, що стосуються професійної реалізації та розвитку майбутнього фахівця, його здатності засвоювати нові знання з подальшим їх практичним застосуванням.

Ключові слова: професійно-термінологічна компетентність, наукова термінологія, професійна термінологія, системність термінології, структурно-когнітивний та лінгвопрагматичний аспекти.

Ракшанова А. Ф., Назаренко И. Л. Формирование профессиональной терминологической компетентности в студентов.

В статье рассматриваются актуальные проблемы современного высшего образования и приведения ее в соответствие с потребностями интеграции мирового и европейского образовательных процессов. Акцентируется внимание на том, что формирование профессионально-терминологической компетентности будущих специалистов обусловлено когнитивными процессами в современном научном познании. В современном обществе к подготовке специалистов предъявляются определенные «компетенции», которые необходимы для достижения значительных успехов в профессиональной деятельности. Исследуются компоненты, касающиеся профессиональной реализации и развития будущего специалиста, его способности усваивать новые знания с последующим их практическим применением.

Ключевые слова: профессионально-терминологическая компетентность, научная терминология, профессиональная терминология, системность терминологии, структурно-когнитивный и лингвопрагматический аспекты.

Rakshanova G. F., Nazarenko I. L. Development of Professional Terminological Competence among Students.

The article investigates current issues existing in the modern higher education as well as harmonization thereof with the international and European educational integration processes. Professional and glossary competence development of future professionals is caused by cognitive processes in the today scientific knowledge. The contemporary society expects the professional training to assure certain *competences* required for the prominent progress in the professional activity. The investigated issue has many aspects, as far as it includes various components related both to internal condition and internal definitiveness of the future professional, his professional fulfillment and professional development, and to his ability to receive and to absorb the knowledge successfully for its further practical implementation, using the creative approach in such cases. When studying terminology it is necessary to take into consideration the fact that the knowledge is systemic by its nature. Systemic nature of the scientific knowledge is displayed in conceptual framework. Systemic nature is more typical for the terminology in comparison with other layers of lexis.

The professional activity in any branch requires not only professional skills from the expert, but a comprehensive all-round education, as far as this activity is related to intensive verbal and written communications; it comprises a good speech practice, requires the exact expression of notions and categories. Simulation of the situations similar to various professional situations assures professional orientation of the training process, promotes students' communicative skills and professional speech progress, upgrades the future professionals' interest in the terminology study, and provides the possibility to arrange the proper environment for the knowledge practical use. It is reasonable to use creative tasks during classes, which assumes the student's certain independence during the execution thereof. Such works will help the students to avoid any mindless use of ready patterns during professional literature translation and professional texts writing, encourages them to standard terminology lexical items and professional phraseological term combinations use.

Key words: professional and glossary competence, scientific terminology, professional vocabulary, systemic character of terminology, structural-cognitive and linguistic-pragmatic aspects.

Національна мова – складна, динамічна й цілеспрямована культурно-історична система, що поєднує всі різновиди мовного функціонування.

Сучасна когнітивна лінгвістика, розглядаючи мовну творчість у нерозривному зв'язку з процесами пізнання, мислення і свідомості, із поверхневого, суто мовного погляду на лексикологію переходить на глибинний, концептуальний рівень її осмислення. Н. Хомський, зокрема, відзначає, що науковці надто

довго зосереджувалися на вивченні зовнішніх проявів мови, тобто її екстеріоризованих форм, а нині завдання полягає в тому, щоб дослідити її властивості в системі мислення, тобто проаналізувати інтеріоризовані структури мови. При цьому різнопланові когнітивно зорієнтовані дослідження мають спільну мету – з'ясувати загальні принципи і характеристики структури знання, виявити форми його організації в мисленні людини [7, с. 104].

На сучасному етапі науковці розуміють, що основним багатством будь-якої нації є майбутні висококваліфіковані фахівці кожної галузі. Це визначає стратегічний напрям розвитку вищої освіти – створити у кожному вищому навчальному закладі України творче середовище для розвитку пізнавальних та інтелектуальних можливостей особистості, її творчого потенціалу.

Формування професійно-термінологічної компетентності зумовлено такими чинниками: однією з найважливіших професійних рис будь-якого фахівця є знання термінологічної системи фаху; уміння налагоджувати комунікативні стосунки з партнерами, колегами, клієнтами, долати мовні бар'єри, що сприятиме уникненню непорозумінь під час вирішення професійних завдань; доступно, лаконічно, чітко пояснювати власні позиції та висловлювати думки; вільно орієнтуватися в останніх новинах своєї галузі, що поширюють засоби масової інформації; грамотно аналізувати економічні та технічні явища й події; полегшувати проведення діалогу та налагодження комунікативних зв'язків, замінюючи мовні конструкції потрібними галузевими термінами, що надасть можливість зекономити час; наукова термінологія постійно оновлюється та збагачується, що змушує фахівців-початківців перебувати в постійних пошуках нових професійних понять, використовувати творчі (нестандартні) підходи до їх засвоєння, тлумачення та використання; фахівці будь-якої галузі постійно перебувають у сфері надання послуг чи виробництва, що передбачає використання професійної термінології; розширення та збагачення

сформованих знань професійної термінології для спеціалістів є справою нелегкою, оскільки потребує постійного навчання та підвищення їхнього кваліфікаційного рівня, тому досить важливим є пошук способів правильної мотивації до особистісного та професійного розвитку; досягнення успіху під час виконання професійних обов'язків і налагодження комунікативних відносин залежить від рівня сформованості та насиченості професійного словника спеціаліста; сучасному суспільству потрібні, насамперед, професіонали своєї справи, тобто особи, які володіють професійною термінологією та культурою спілкування, що є важливою ознакою фахівця у будь-якій сфері виробництва та економіки [1, с. 3].

Проблеми формування професійно-термінологічної компетентності досліджували М. Бахтін (проблеми комунікації), О. Васічкіна, І. Куламіхіна (технології розвитку комунікативної компетентності економістів), Т. Ганніченко (формування комунікативної компетенції майбутніх економістів засобами дидактичної гри у процесі мовної освіти), Г. Онуфрієнко (проблема професійної мови й формування мовно-професійної компетентності майбутніх фахівців з економіки), В. Приходько (економічна культура), проблеми інформатизації освіти та використання інформаційно-комунікаційних технологій (В. Биков, В. Олійник, П. Стефаненко); проблеми формування професійної термінології (Л. Симоненко, Л. Козак, В. Пілецький, Г. Онуфрієнко).

Мета нашої статті полягає в дослідженні ефективності організаційно-педагогічних умов формування фахової термінологічної компетентності майбутніх спеціалістів у процесі навчання в університеті.

Поняття «компетентність» відображає готовність і можливість людини розв'язувати професійні завдання та проблемні питання, використовуючи власний досвід, спосіб діяльності, уміння та знання, набуті під час навчання у ВНЗ. У працях Н. Хомського «компетенції» розглянуто як певні вимоги,

що висуває суспільство до підготовки людини, що необхідні їй для досягнення значних успіхів у професійній діяльності [7, с. 89]. «Професійна компетентність» це високий рівень розвитку комунікативних здібностей; наявність організаторських та управлінських рис; стійка вмотивованість та володіння інтегрованими знаннями, зокрема, щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій. Сучасні науковці розглядають структуру професійної компетентності фахівця, виокремлюючи різні аспекти досліджуваної проблеми і наголошуючи на тісній взаємодії визначених компонентів. Таким компонентом у нашому дослідженні є формування та розширення знань професійної термінології майбутніх фахівців, оскільки фахова термінологія є елементом активного словникового запасу студента, а рівень володіння нею вказує на розуміння професійних явищ і понять.

Наукова термінологія – найвищий вияв людської думки, національної своїми витокami, інтернаціональної своїм призначенням. Термінологія – базовий структурний елемент удосконалення та стандартизації мови конкретної галузі, а термін – це слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо [5, с. 76], яке застосовують у процесі пізнання та засвоєння наукових і професійних об'єктів та відношень між ними [6, с. 4–10].

При вивченні термінології потрібно зважати на те, що знання взагалі за своєю суттю системне. Системна природа наукового знання відображається в системі понять. Термінологія найбільше за інші прошарки лексики має системний характер. І ця системність виходить із подвійної природи термінології: з одного боку, термінологія пов'язана з системою понять, а з іншого, – термінологія функціонує і розвивається за законами мови. Логічна системність (логічна організація) понять дає змогу чітко виокремити розділи (підрозділи, предметні групи) конкретної

галузі знань. У кожному розділі виділяються початкові поняття, створюються передумови для встановлення зв'язків між поняттями, а отже, системний підхід дає змогу визначити місце кожного поняття в системі понять.

Звідси й специфіка сприйняття наукового твору. Воно відзначається тим, що реципієнт, постійно зіставляючи виклад з уже наявною у свідомості системою знань, сприймає написане водночас і синтагматично (подібно до сприйняття художніх, публіцистичних та інших творів), і парадигматично, категорійно. Це висуває особливі вимоги до точності наукового викладу, яку забезпечують насамперед терміни з їхніми однозначними дефініціями, а також інші засоби наукового стилю – прозорі синтаксичні конструкції, стереотипна структура наукових понять різних видів і жанрів [3, с. 83].

Тому при творенні термінів пріоритетним є структурно-когнітивний аспект – тут насамперед відштовхуються від поняття. Однак термін є й одиницею професійного спілкування (лінгвопрагматичний). Дві характеристики терміна – структурно-когнітивна (зв'язок з іншими поняттями певної галузі наукового знання) і лінгвопрагматична (забезпечення фахового спілкування) у науково-технічній сфері виявляються по-різному в теоретичній і практичній ділянках технічної науки [5, с. 96].

Професійно-термінологічна компетентність – це сформована здатність влучно та доцільно використовувати фахові терміни під час виконання посадових обов'язків; набуті вміння та навички граматично правильно будувати речення та власний діалог, використовуючи при цьому досвід, одержаний під час вивчення спеціальних дисциплін свого фаху у ВНЗ.

Сучасні науковці на підставі спостережень за навчально-пізнавальною діяльністю студентів виділяють такі критерії сформованості професійно-термінологічної компетентності майбутніх фахівців: розвиток творчих здібностей (сформованість умінь творчо підходити до розв'язання питань професійної

діяльності, використовуючи термінологію фаху); обсяги термінологічних знань і розвиток пізнавальних здатностей (сформованість знань професійної термінології та професійного мовлення); умотивованість вивчення фахової термінології та розвиток вольових рис (сформованість розуміння значущості та необхідності застосування фахової термінології у майбутній професії); результативність використання професійної термінології (сформованість умінь використовувати на практиці знання професійної термінології під час виконання посадових обов'язків); професійна спрямованість та самовизначеність особистості (сформованість умінь використовувати професійну термінологію у процесі налагодження комунікативних зв'язків та усвідомлення готовності її використання, опираючись на особистісні риси) [1, с. 17].

У ситуаціях діалогічного спілкування, наприклад, можна виокремити такі форми: ділову бесіду, ділові переговори, ділову дискусію, прес-конференцію та ділову нараду, а в ситуаціях, де за основу взято монолог одного з учасників – презентацію, доповідь, усний звіт і публічний виступ. Як показали дослідження, під час навчання варто використовувати всі типи ситуацій, зокрема, на етапах закріплення та відпрацювання одержаних умінь. Значну увагу необхідно звертати на ситуації творчого характеру, оскільки вони демонструють глибину розуміння та вміння використовувати терміни, що засвоювалися у процесі навчання.

Важливе завдання сьогодення – усіляко сприяти розвитку пізнавальної активності кожного студента. Треба не тільки пробуджувати в ньому цікавість до досліджуваного матеріалу, але й добиватися того, щоб ця цікавість перетворилася на допитливість, а потім набула характеру справжнього пізнавального процесу, прагнення до розкриття сутності досліджуваних явищ, причинно-наслідкових зв'язків і закономірностей.

Діяльність фахівця в будь-якій галузі вимагає від нього не

тільки професійної майстерності, а й широкої загальної освіти, оскільки вона пов'язана з інтенсивним усним і писемним спілкуванням, передбачає широку мовленнєву практику, потребує точного вираження понять і категорій у професійній діяльності.

Для підвищення вмотивованості студентів щодо оволодіння фаховою термінологією відбувається впровадження інтерактивних та імітаційно-ігрових форм навчання. Вони сприяють підвищенню вмотивованості студентів до освоєння фахової термінології; розвитку та вдосконаленню уяви і творчих здібностей студентів; процес навчання є простішим, набуває індивідуальності та відповідає рівню знань майбутніх фахівців, надаючи їм можливість встановлювати асоціативні зв'язки між термінами та сферою їх використання, будувати послідовні логічні ланцюжки термінів відповідної тематики; виробленню вміння працювати з фаховими довідниками та словниками.

Для оптимізації оволодіння студентами новими поняттями використовуються інформаційно-комп'ютерні технології. Це дає змогу інтегрувати мережу Інтернет у навчальний процес під час вивчення професійної термінології, що розширює світогляд та простір для творчої діяльності студентів; підвищує вмотивованості студентів до вивчення матеріалу; зацікавлює предметом професійного спрямування. Результати експериментального дослідження показали, що використання інноваційних та інформаційно-комунікаційних технологій і методів під час навчання сприяє пробудженню інтересу студентів до вивчення професійної термінології; розвитку їхніх творчих здібностей; підвищенню загальних показників сформованості професійної термінологічної компетенції майбутніх спеціалістів; підвищенню якості навчання студентів; значному розвитку пізнавальних і вольових здібностей; професійній спрямованості навчання студентів; розширенню їх термінологічного словника; відпрацюванню вмінь та навичок доцільного застосування сформованих термінологічних знань на практиці, тобто під час

вирішення ситуацій професійного спрямування [1, с. 18; 4, с. 127].

Серед різних технологій навчання творчого вивчення термінології застосовується технологія петлювання, що передбачає багаторазове повернення до вивченого задля закріплення вже опрацьованого лексичного матеріалу. При цьому студентам надається можливість творчо вибирати термінологічні одиниці, але в межах тієї ситуації, що запропоновано. Студенти вирішують проблемні ситуації; складають мікро-макро-діалоги; пояснюють, аналізують ті чи ті факти та явища; переходячи до дискусії. розкривають значення спеціальних термінів-паронімів тощо. Особливе значення для самовираження студентів мають різноманітні рольові й ділові ігри. Під час таких видів робіт студент діє, узявши на себе певну соціальну роль. У її межах він спілкується, приймає рішення, виявляє своє ставлення до різних питань і проблем, тобто розкриває себе як особистість. Ігри дають змогу перевірити рівень знань спеціалізованої термінології у процесі навчання, демонструють та пояснюють необхідність вивчення фахової термінології, уможливають відпрацювання вмінь її доцільного використання.

Моделювання ситуацій професійного спрямування забезпечує професійну спрямованість навчального процесу, сприяє розвитку комунікативних умінь і професійного мовлення студентів, підвищує зацікавленість майбутніх спеціалістів у вивченні фахової термінології, дає змогу організувати середовище практичного застосування сформованих знань.

На заняттях доцільно використовувати завдання творчого спрямування, вони передбачають певну самостійність студента при їх виконанні, наприклад: 1) перекладіть українською мовою термінологічні словосполучення та доберіть до них контекстуальні синоніми; 2) за допомогою словників чи фахової літератури доберіть терміни й утворіть термінологічні багатокомпонентні ланцюжки, у яких кожен компонент конкретизує, увиразнює утворений термін; 3) за допомогою словника доберіть до термінів

синоніми, складіть з них пари, введіть терміни-синоніми в речення, урахувавши відтінки їх значень; 4) за допомогою словника доберіть до термінів антоніми, складіть з ними речення; 5) складіть усне висловлювання фахового спрямування, використовуючи професійну термінологію; 6) складіть діалог виробничої тематики, насичений вашою фаховою термінологією; 7) прочитайте текст, виправте терміни, ужиті з невласливим для них значенням [4, с. 125].

Доцільним є також застосування вправ порівняльно-зіставного типу, що допомагають студентам відчутти специфіку фахових понять, ілюструють особливості нормативного фахового мовлення порівняно з розмовно-побутовим; вправ на переклад, що виявляють «поряд із спільними ознаками, характерними для близькоспоріднених мов, також риси своєрідні, національно специфічні» [2, с. 26]. Вправи цих типів дають змогу проаналізувати особливості виучуваних понять на фонетико-орфоепічному, лексико-граматичному та стилістичному рівнях. Окрім того, збагачуючи лексичний запас студентів технічних спеціальностей професійно-науковою термінологією, ми одночасно маємо змогу підвищувати культуру мовлення майбутніх фахівців, звертаючи увагу на: 1) особливості вимови та правопису того самого терміна в російській та українській мовах; 2) доречність використання термінів та професіоналізмів у різних мовних ситуаціях; 3) нюанси вживання термінів-синонімів (дублетів – власне українського слова та інтернаціоналізму) у фахових текстах; 4) нюанси вживання термінів-паронімів у фахових текстах; 5) особливості перекладу стійких термінологічних сполук, що не мають точних українських відповідників російським варіантам та ін.

Застосування таких видів роботи допоможе студентам уникати сліпого калькування при перекладі фахової літератури та написанні текстів професійного спрямування, орієнтуватиме на вживання нормативних форм термінолексем та фахових фразеологічних терміносполучень.

Безперечно, найбільш доцільним для формування мовленнєвої фахової компетенції на основі науково-професійної термінології є використання текстів зі спеціальності. Невеликих за обсягом, доступних за змістом, насичених словами, стійкими словосполученнями та граматичними конструкціями, характерними для мови спеціальності. Тільки на рівні тексту професійні терміни постають як цілісна комунікативна система, придатна для використання в певних робочих ситуаціях, а не як сукупність розпорошених лексем та синтагм [1, с. 17; 4, с. 126].

У процесі роботи активізується діяльність кожного студента, створюються передумови переходу від пасивного сприйняття до активного мислення. Уміння творчо використовувати здобуті знання є соціальною цінністю, оскільки допомагає людині виконувати суспільні й професійні функції, швидко адаптуватися до нових економічних умов, сприяє гнучкому переходу від одного виду діяльності до іншого. В умовах прискороного науково-технічного прогресу це вміння стає нагальною суспільною необхідністю, тому що сучасна вища школа відчуває потребу вже не стільки у простих навичках розумової праці людини, скільки в її творчих здібностях.

Професійно-термінологічна компетентність – це здатність доцільно та влучно використовувати терміни у процесі виконання посадових обов'язків, спираючись на досвід, одержаний під час навчання у ВНЗ, мотивуючи себе значними успіхами в майбутній професійній діяльності. Досліджувана проблема є багатогранною, оскільки передбачає різні компоненти, що стосуються як внутрішнього стану та внутрішньої визначеності майбутнього фахівця, його професійної реалізації та професійного розвитку, так і його здатності одержувати й успішно засвоювати нові знання з подальшим їх практичним застосуванням, використовуючи в цих випадках креативний підхід. Лише цілеспрямовано, систематично й послідовно організована навчальна діяльність забезпечить формування кваліфікованого працівника.

Література

1. Власюк І. В. Формування професійно-термінологічної компетентності майбутніх бакалаврів економіки в процесі вивчення фахових дисциплін : автореф. ... канд. пед. наук / І. В. Власюк – Вінниця, 2015. – 20 с.

2. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения : [учебное пособие] / Т. Р. Кияк – К. : УМКВО, 1989. – 103 с.

3. Непийвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) / Н. Ф. Непийвода – К. : ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1997. – 303 с.

4. Ракшанова Г. Ф. Професійна термінологія як засіб формування мовленнєвої компетенції майбутнього фахівця / Г. Ф. Ракшанова // Міжнародна конференція «Сучасний університет: перспективи розвитку». – Черкаси, 2010. – С. 125–127.

5. Ракшанова Г. Ф. Система дериваційних засобів сучасної науково-технічної термінології (когнітивно-номінативний аспект) : дис. ... канд. філол. наук / Г. Ф. Ракшанова – К., 2004. – 193 с.

6. Федорова І. В. Функционирование общенаучной лексики в научно-техническом тексте / И. В. Федорова // Научные доклады высшей школы : Филологические науки. – 1986. – № 4. – С. 59–65.

7. Хомский Н. Язык и мышление / Н. Хомский. – М. : МГУ, 1972. – 123 с.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2018 р.